

IŽANGINIS ŽODIS

Pusę amžiaus viešpatavusi marksistinė-lenininė ideologija sužlugo. Turbūt reiktų pasakyti, kad niekais nuėjo ir tokia pati metodologija. Tačiau gali kilti visiškai pagrįsta abejonė, ar sovietinis marksizmo variantas apskritai vadintinas metodologija. Juk visi socialiniai ir humanitariniai mokslai buvo paversti ideologinių schemų iliustratoriais ir duomenų rinkėjais. Štai kodėl bent jau Lietuvoje (kurioje ideologinis spaudimas buvo didesnis, nes tai, ką leido sau Maskvos mokslininkai, negalėjo sau to leisti mūsiškiai) nebuvo ne tik galimybės, bet net ir poreikio svarstyti tyrimų strategiją, teorinius modelius, periodizacijas, sąvokas. Apie Lietuvos istorijos procesų tipologiją nebuvo galima ir svajoti, nes bet kokios istorinių regionų paieškos atsimušdavo į primityviausią ideologemą – *ex oriente lux*. Maža to, reikia pripažinti, kad net pats paprasčiausias tyrimas galėjo būti apkaltintas nacionalizmu arba „feodalinės praeities idealizavimu“.

Taigi dėl stambiausių istorijos mokslo ir istorinio mąstymo spragų nereiktų kaltinti konkrečių istorikų. Tačiau šiandien jau nebeįtikina iš sovietmečio ateinantis „sąžiningasis“ (t. y. nuo marksistinės-lenininės ideologijos į labai siauras temas nukrypęs) tyrimų ir mąstymo būdas. Reiktų kalbėti apie teorinį vakuumą arba bet kokio teoretizavimo ignoravimą. Istorikams pakanka medžiagos grupavimo ir apibendrinimo, taigi tik indukcijos. Apskritai galima kalbėti apie istorikų pasyvų, „objektyvųjį“ santykį su medžiaga ir tyrimo objektu, o tai savo ruožtu yra susiję su apybraižiškumu ir empiriškumu. Visa tai drįstume pavadinti primityviuoju istorizmu.

Net jeigu šiandien nesvarstytume nuoseklių teorinių modelių, primityvusis istorizmas negali patenkinti istorikų, pedagogų, kurie siekia reformuoti istorijos studijų sistemą. Bet koks smulkiatemiškumas negali padėti fundamentaliųjų kursų dėstymui – tam būtini laiko ir erdvės modeliai, teorinių klausimų ignoravimas negali prisidėti prie tyrimų ir studijų strategijos formavimo, smulkiatemiškumas ir probleminio mąstymo vengimas neleidžia dinamiškai kelti ir spręsti mokslo problemų, traukti į šį procesą studentų, magistrantų ir doktorantų. Bet kuriuo atveju istorikas, pedagogas negali tirti tik vieną smulkią temą, nes jis kiekvienais metais yra priverstas formuluoti užduotis (ir ne vieną!) studentams etc. Paprasčiausias būdas siekiant intensyvinti problemų kėlimo procesą yra istoriografijos raidos tyrimai. Tačiau ir jų pas mus nėra – tai, kas dažnai vadinama istoriografijos apžvalgom, yra tik pavienių veikalų anotacijos. O Vakarų mokslas jau yra pasiekęs tokias aukštumas, kad iš jų žvelgiant į mūsų istoriografijos būklę, ji atrodo tebesanti XIX amžiaus lygmens.

Anot šiandieninių sampratų, istorijos mokslas susideda iš tyrimų, teorijos ir didaktikos (su istorinės sąmonės tyrimais). Drąsiai galime teigti, kad Lietuvoje egzistuoja tik istorijos tyrimai. Tačiau, nesant teorinių svarstymų, neaiškus šių tyrimų problemų formulavimo korektiškumas ir tyrimų rezultatų santykis su sintezėmis. Nesant istorinės sąmonės tyrimų, neaiškus darosi ir atskirų mokslinių tyrimų aktualumas.

Nepretenduojame į nuoseklų ir kryptingą teorinį atsinaujinimą. Greičiau tai siekis apsižvalgyti, kokiom bendresnėm idėjom gyvena Vilniaus universiteto istorikai, tarp kurių ir subrendo konferencijos idėja. Be to, universitetas siekia gražinti į savo studijų ir tyrimų sistemą tradicinius mokslus (dailės, architektūros, muzikos, bažnyčios istorijas) bei atnaujinti jau egzistavusius šioje sistemoje giminingus archeologijos ir etnologijos mokslus. Antra vertus, universitetas teikia iki šiol menkai išnaudotas galimybes keistis idėjomis su „kaimyniniais“ mokslais – kalbotyra, literatūrologija, psichologija. O ką jau bekalbėti apie filosofiją, bene daugiausiai teikiančią galimybių istorijos teoriniam atsinaujinimui.

Iš konkrečios mūsų istoriografijos situacijos gimė konferencijos problemos:

- metodologinių ir istoriosofinių problemų svarstymo bandymai, ypač pristatant ir aktualizuojant autorius klasikus: M. Weberį, A. Toynbee'į, F. Koneczny'ą;

- laiko (periodizacija) ir erdvės (istoriniai regionai) modeliai, ypač Lietuvos regioninės priklausomybės problema;

- Lietuvos istorijos epochų kvintesencijos ir procesų bei struktūrų išvalgų bandymai;

- istoriografijos raida ir konkrečių problemų istoriografija;

- gretutinių mokslų objektų ir tyrimų rezultatų vieta Lietuvos istorijos sintezėse.

Aišku, tai nepaprastai platus problemų laukas, tačiau konferencijos tikslas buvo ne tiek pretenzingai suformuluoti skambius problemų pavadinimus, kiek iš tikro paskatinti istorikus įtempti savo galias ir pabandyti pirmą sykį mūsų istoriografijoje iškelti bendresnes problemas iš tyrinėtojų „pasąmonės“ į mokslinį diskursą. O dar konkrečiau – apsižvalgyti mūsų intelektualinėse pajėgose ir jas sutelkti tyrimų strategijai formuoti.

Be abejo, tai pirmi žingsniai. Trūksta teorinio svarstymo patirties ir net elementarios naujausios literatūros. Todėl pirmiausia atsigręžta į mūsų istoriografijos patirtį, ypač į šio amžiaus ketvirto dešimtmečio „europinę generaciją“, kurios neabejotinas lyderis buvo Zenonas Ivinskis. Galima sakyti, kad vos ne visos minėtos problemos tam tikru mastu atsi-

spindėjo jo kūryboje. Bet kuriuo atveju Zenono Ivinskio siekis Lietuvos istoriją tirti Europos kontekstuose buvo ir iki šiol lieka novatoriškas, nes tebevyrauja (arba, kitaip tarys, šiandien atgimsta) „tautinė“, arba etnocentrinė, istoriografija. Čia nėra vietos išsamiau dėstyti Zenono Ivinskio kūrybos svarbą ir prasmę dabarčiai (Tam skirtas vieno iš šio įvado autorių pranešimas „Zenono Ivinskio teorinės novacijos“). Dabar pasakykime tik tiek – tebūnie ši konferencija kartu ir kuklus pagarbos ženklas didžiausiam mūsų istorikui.

PREFACE

The Marxist-Leninist ideology that ruled over half a century failed. One can say, however, that such a methodology also failed, although it is doubtful whether the Soviet Marxism can be called methodology. All the social sciences and humanities were used to illustrate ideological schemes and data selecting. That is why, at least in Lithuania, (where ideological pressure was bigger and what was allowed to Moscow's scientists was not allowed to Lithuania's) there was neither possibility nor need to consider researchers' strategies, theoretical models, periodization, and concepts. We could not even dream of the typology of Lithuania history's processes because any search of historical regions struck against primitive ideology – *ex oriente lux*. Moreover, one should accept that even the most simple research could be accused of nationalism and, the „idealisation of feudal past.“

So, concrete historians should not be charged with the big gaps in historical science and historical thought, thought today an „honest“ way of investigations and thinking (i. e. deviating from the Marxist-Leninist ideology to very narrow subjects), coming from Soviet times, is not convincing any more. One should talk about theoretical vacuum or theoretization neglect. Systematization and generalization of material – i. e. induction, is sufficient for historians. Generally, one could speak about historians' passive „objective“ attitude towards material and investigation' object that is related with empiricism and esseism. All this can be called primitive historicism. But primitive historicism is not enough for the historians-teachers who try to reform the system of historical studies.

The simplest way to forward problem solving is to investigate the development of historiography. Though we lack them too, what is usually called historiography's review is only an annotation of separate issues. With respect to the advancement of Western science, our historiography seems to remain in the stage of the nineteenth century.

According to up-to-day conceptions, historical science consists of investigations, theory, and didactics (together with the research of historical consciousness). We may conclude that only investigations exist in Lithuania. Without any theoretical considerations it is impossible to formulate research problems correctly and clearly relate the researcher's results with synthesis. The absence of investigations in historical consciousness make it difficult to distinguish the urgency of separate research works.

We do not intend to follow consequent and purposeful theoretical renovation. There is rather, an attempt to make a general review of the research life of Vilnius University historians who cherished the idea of the conference. Furthermore, the University seeks to bring back traditional sciences (the history of art, architecture, music, and the church) into the system of studies, and research and renew the earlier existed closely related sciences of archaeology and ethnology. On the other hand, the university is provided with the possibility – that has not been used enough – to exchange ideas with „neighbouring“ sciences, for example the science of language, the sciences of literature and psychology, not to mention philosophy, which gives an ample scope of possibilities for the theoretical renovation of history.

The main items discussed in the conference were: an attempt to study methodological and historiosophical problems in particular by presenting and emphasizing the classical authors M. Weber, A. J. Toybee, and F. Konechny; models of time (division into periods) and space (historical regions), mainly the problems of Lithuania's regional dependence; the essences of epochs; processes' and structures' foresights; the evolution of historiography and historiography of concrete problems; objects and investigation results of closely related sciences and their role in the synthesis of Lithuania history.

It is obviously a very wide field. The main idea of the conference was not only to formulate resounding problems but also, to encourage historians and, for the first time, to invoke common questions from the „subconscious“ of researchers and bring them into scientific discourse. To be even more precise, to take a closer look at our intellectual capabilities and concentrate them on developing research strategy.

It is only the beginning. We still lack experience in theoretical thought and up-to-date literature. That is why we turned back to our historiographical background and especially to the „European generation“ of the 40's, the leader of which undoubtedly was Zenonas Ivinskis. Almost all the problems mentioned above were more or less reflected in his works. Zenonas Ivinskis attempt to investigate Lithuanian history within the general European context was, and still is, innovative, considering the existing national and ethnocentric historiography.